

Gdańsk, 20 grudnia 2022

dr hab. Natasza Kosakowska-Berezecka, prof. UG

Instytut Psychologii

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytetu Gdańskiego

Recenzja pracy doktorskiej mgr Małgorzaty Różańskiej-Mglej, pt. „Religion and Refugee Trauma as Experienced by Artists Hosted within the ICORN Network, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Haliny Grzymały-Moszczyńskiej (Wydział Filozoficzny, Uniwersytet Jagielloński).

Przedstawiona rozprawa doktorska dotyczy ważnego społecznie i interesującego badawczo zagadnienia roli religii w radzeniu sobie z traumą uchodźczą wśród artystek i artystów korzystających z gościny sieci ICORN czyli International Cities of Refuge Network. To niezależna organizacja miast i regionów, która oferuje schronienie pisarzom, dziennikarzom i artystom narażonym na prześladowania, mając na celu propagowanie wolności słowa i sztuki.

Niniejsza praca doktorska napisana jest w języku angielskim i skupiona jest wokół przejmujących treści opisujących doświadczenia prześladowania osób badanych i co ważne, Doktorantce udało się połączyć tutaj swoje doświadczenia i wiedzę zawodową koordynatorki w sieci ICORN z zainteresowaniami naukowymi. Dało to możliwość przeprowadzenia badania aplikacyjnego, którego wnioski mogą być z powodzeniem użyte do tego, by w jeszcze lepszy i skuteczny sposób udzielać wsparcia artystom i artystkom w projekcie ICORN. Uważam to za najcenniejszy element pracy. To ważne by jak najwięcej prac naukowych powstawało służąc rozwiązywaniu istotnych problemów społecznych.

Zalety pracy:

1/ W ramach projektu zrealizowano dobrze przemyślane badania jakościowe (badanie pilotażowe oraz badanie główne) oparte o model metodologiczny i założenia IPA czyli Interpretacyjnej Analizy Fenomenologicznej. Badania te koncentrują się na tym, jak osoby badane nadają znaczenie swoim doświadczeniom życiowym związanym z traumą uchodźczą. Pogłębione wywiady w języku angielskim przeprowadzono w z 18 artystami i artystkami w wieku między 31 a 63 pochodzącymi z Afganistanu, Bangladeszu, Egiptu, Iraku, Iranu, Syrii, Yemenu i Zimbabwe oraz z 7 pracownikami i pracownicami ICORN. Podstawę teoretyczną i koncepcyjną dokonywanych analiz i wniosków stanowi model ADAPT (Silove, 2013), w którym zidentyfikowano pięć głównych obszarów funkcjonowania psychospołecznego tzw. filarów, które stanowią wsparcie dla procesu leczenia z traumy – 1: Bezpieczeństwo i ochrona, 2: Więzy i sieci społeczne, 3: Sprawiedliwość, 4: Role i tożsamości, 5: Znaczenie egzystencjalne.

2/ Praca z pewnością podejmuje istotną społecznie tematykę i zaproponowane badania jakościowe i zastosowany scenariusz pogłębionego wywiadu zarówno z artystami/artystkami, jak i koordynatorami ICORN w poszczególnych miastach europejskich stanowi przykład ważnych i przemyślanych badań aplikacyjnych – szczególnie, że efektem pracy jest też kilkanaście zaleceń praktycznych, które organizacje goszczące artystów/artystki z doświadczeniem uchodźczym mogą wykorzystać do przygotowania gruntu pod ich bardziej komfortowy pobyt, ułatwiający im akulturację do nowej kultury oraz kontynuowania pracy twórczej.

3/ Doceniam również zastosowanie modelu ADAPT Adaptation Development after persecution and trauma – to rzeczywiście spójny i trafny model stanowiący precyzyjną i dobrą sieć do wyłapania istotnych znaczeń doświadczeń osób badanych, które mogą mieć charakter leczący i wspomagający

radzenie sobie z doznanymi traumami. Autorce udało się również go poszerzyć o dodatkowe aspekty – nowe filary wspierające proces radzenia sobie – Body and Mind (Ciało i Umysł) oraz Art (Sztuka), tym samym stanowi to ważny wkład teoretyczny w literaturę przedmiotu.

4/ Dobór treści w części teoretycznej świadczy o dojrzałości naukowej Doktorantki – część ta jest napisana syntetycznie, ale też i w sposób wyczerpujący dokonany został przegląd badań jakościowych (i w mniejszym stopniu ilościowych) dotyczących roli religii w radzeniu sobie z traumą oraz badań jakościowych opartych na IPA prowadzonych wśród migrantów i uchodźców – Doktorantka zawarła w swojej pracy tabele przedstawiające dobre podsumowanie wniosków płynących z dotychczasowych badań.

Kwestie dyskusyjne:

1/ Autorka rzeczywiście dokonuje rzetelnego przeglądu badań dotyczącego roli religii w procesie radzenia sobie z traumą, również w kontekście uchodźstwa czy ogólniej migracji – wskazuje także w swoim przeglądzie na ciekawe luki badawcze w literaturze – między innymi z jednej strony pisze o badaniach pokazujących istnienie pozytywnego związku między religijnymi wierzeniami i praktykami a zdrowiem psychicznym i fizycznym (m.in. Gladden, 2012), jednak z drugiej strony pisze o innych badaniach wskazujących na zależność między religijnością a nasileniem traumy i poczucia porzucenia, co z kolei może sprzyjać wykluczeniu społecznemu (m.in. Perez et al., 2007, van Hook, 2016) – w obliczu tak ciekawych luk w literaturze i nieścisłości w dotychczasowych wynikach zaskakuje bardzo ogólny charakter zadanego głównego pytania badawczego w pracy – jaką rolę odgrywa religia w radzeniu sobie z traumą uchodźczą? Dokonany przegląd badań z powodzeniem mógłby stanowić podstawę do bardziej wnikliwych pytań badawczych. Zdecydowanie rozumiem ograniczenia, które być może mogą wynikać z przyjętej metodologii i doceniam chęć

fenomenologicznej eksploracji doświadczeń osób badanych – jednak bardziej doprecyzowane pytania badawcze bezpośrednio wynikające z literatury przedmiotu pozwoliłyby na bardziej ukierunkowane poszukiwania dokładniejszych odpowiedzi i naprawdę dostarczyłyby nowej porcji wiedzy, która wzbogaciłaby tę już istniejącą. Z pewnością też pomogłoby dookreślenie badanych zmiennych – co Autorka ma na myśli pisząc o religii i jej roli w radzeniu sobie z traumą – mówimy o wierzeniach? praktykach? Czy może prześladowaniach religijnych?

2/ Głównym ograniczeniem pracy jest brak dokładnego i bezpośredniego określenia nowatorskości przeprowadzonych badań na poziomie celów badawczych – oczywiście do tej pory grupa artystów/artystek korzystających z sieci ICORN nie była grupą badaną, podobnie doceniam fakt posłużenia się dogłębną metodą Interpretacyjnej Analizy Fenomenologicznej. Jednak warto by Autorka sięgnęła bo bardziej dookreślone i nowatorskie cele badawcze. Dotychczasowa wiedza wskazuje, że religia może wspierać proces radzenia sobie ze stresem, zatem w opisie problematyki badania brakuje szerszego opisu, w jakim stopniu praca stanowi oryginalny pomysł badawczy.

3/ Zastanawia również stopień dopasowania grupy badanej oraz pytań stawianych w wywiadzie do tematyki i celów badawczych – skoro Autorka bada rolę religii w radzeniu sobie z traumą to oczekiwać by można wybór takiej grupy badanej, która pozwoli to zagadnienie przeanalizować – tymczasem już na początku opisu grupy jasne jest, że większość z artystów i artystek nie deklaruje przynależności religijnej, zatem można przypuszczać, że niekoniecznie religia będzie istotnym elementem we wskazywanych przez nich strategiach radzenia sobie z traumą – fakt, iż wątki religijne nie były specjalnie widoczne w uzyskanych rezultatach też tego dowodzi. Podobnie więcej pytań zadawanych przez Autorkę mogłoby dotyczyć właśnie kwestii religijności, ale także duchowości – być

może poszerzenie tematyki (i tytułu) pracy o wątki duchowości pozwoliłyby na lepsze dopasowanie grupy badanej do celów badawczych.

4/ Mimo tego, że Autorka odnosi się do modelu ADAPT to jednak mnogość uzyskanych wyników i brak bardziej ustrukturalizowanego ich opisu czyni część opisującą wnioski płynące z analiz dosyć powierzchowną. Momentami można odnieść wrażenie, iż Autorka jedynie powtarza uzyskane od osób badanych kwestie, nie dokonuje ich głębszej syntezy i analizy. Nie uzyskujemy skondensowanych wniosków bezpośrednio odpowiadających na pytanie: co pomaga badanym artystom i artystkom w radzeniu sobie z doświadczonymi traumami uchodźczymi. Być może ma to związek ze zbyt ogólnie postawionym celem badawczym, o czym pisałam wcześniej. Siłą wniosków jakościowych nie jest ich wielość czy mnogość, ale ich dogłębność i wnikliwość – tego jednak w pracy brakuje. Widoczne jest to również na poziomie ogólnych wniosków, które stanowią jedynie powtórzenie tematów, które pojawiły się już we wnioskach szczegółowych – teraz mamy jedynie ich skróconą formę. Z pewnością pomogłoby gdyby Autorka postawiła sobie bardziej szczegółowe pytania wynikające z przeprowadzonej analizy literatury i połączyła swoje wnioski z tymi istniejącymi.

W podsumowaniu recenzji pragnę stwierdzić, że doceniam wartość społeczną badań i zastosowane w badaniu podejście jakościowe. Autorka wykazała się wystarczającym poziomem wiedzy teoretycznej i posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia badań empirycznych oraz analizy danych. Przeprowadzone badania mają charakter oryginalny, a podjęty problem ma istotną wartość poznawczą i społeczną. Uwagi krytyczne przedstawione w recenzji stanowią bardzo ważne punkty do dyskusji, na którą bardzo liczę, i stanowią rekomendacje w przypadku przygotowania publikacji i dalszych kroków rozwijających prezentowany projekt badawczy.

Przedłożona mi do recenzji dysertacja **mgr Małgorzaty Różańskiej-Mglej, pt. „Religion and Refugee Trauma as Experienced by Artists Hosted within the ICORN Network”** – spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z Ustawą o tytułach i stopniach naukowych z 2003 r. i wnioskuję o dopuszczenie mgr **Małgorzatę Różańską-Mglej** do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Gdańsk, 20, 2022

Natasza Kosakowska-Berezecka

